

**ASPECTE DIN ACTIVITATEA CLERULUI SUPERIOR
DIN EPARHIA ROMÂNĂ UNITĂ DE ORADEA MARE (1850-1900).
IDENTITATEA, FORMAREA ȘI MISIUNEA PROTOPOPIILOR**

Secolul al XIX-lea a imprimat românilor acelor vremuri idealul romantic, însușit prin contactul cu Occidentul. Între contemporani, preotul secolului al XIX-lea nu poate fi înțeles decât în interiorul unei duble filiații: eclezială, întrucât aparține unei Biserici care l-a crescut într-o credință și o disciplină organizată, și istorică, deoarece – la fel ca toți ceilalți – este *omul epocii sale, participând la schimbările intelectuale și spirituale, la opiniile, gusturile și emoțiile veacului său*¹.

Identitatea. Printre preoții veacului amintit, protopopii erau reprezentanții episcopului ce administrau protopopiatele, având, în această privință, *putere delegată dependentă de la scaunul episcopesc*². În eparhia orădeană, protopopii au suferit influențe mai pronunțate din partea diecezei latine locale, diferită chiar și de Episcopia unită de Blaj și de celelalte eparhii înființate după întemeierea Mitropoliei, în 1853³.

Definirea identității protopopilor sau a vice-arhidiaconilor nu poate fi făcută decât examinând misiunea ce le-a fost trasată în decursul vremii, prin sinoadele diecezane și provinciale. Datoriile și drepturile lor nu se limitează doar la poziția ierarhică ocupată. Ei au fost numiți în funcție de studii, de calificarea profesională și experiența acumulată, dar și în funcție de calitatea trăirii preoțești pe care o practicau, având, în acest sens, o sumedenie de sarcini⁴.

---

¹ Furet 2000, p. 203.

² Geț 1912, p. 182.

³ Bocșan, Cârja 2001, p. 105.

⁴ Geț 1912, p. 182. "Datorințele protopopilor se reduc la următoarele: 1. Protopopii sunt îndatorați a vizita în tot anul odată toate parohiile sieși supuse, ca unii ce sunt puși să veghizeze asupra integrității credinței, asupra purtării și moravurilor preoților, învățătorilor și creștinilor, dând la Ordinariat informațiuni conștiențioase despre purtarea preoților, atât fungeți cât și deficienți, precum și a preuteselor văduve și a orfanilor de preoți și a altor persoane bisericesti, îndreptând scăderile, ștergând abuzurile, compunând certele sau referindu-le la Scaunul episcopesc. Mai încolo, cu ocaziunea vizitațiunilor canonice, sunt îndatorați a ține învățături dogmatice și morali către credincioși, îndemânând pre părinți a-și da pruncii la școală, obligând pre docenți și pre curatori a-și împlini cu conștiețiozitate chemarea, dogenind pre popor, ca să viețuiască în concordie și să umble în calea Domnului, combătând totdeauna cu înțelepciune și rigoare păcatele ce ar fi experiat că domnesc în popor, cum sunt: bețiile, concubinatele și alte de acestea. 2. Sunt îndatorați a inspecționa preste starea clădirilor parohiali și bisericesti, preste starea cemetერიilor, școalelor și preste averea acestora, și a grigi ca acelea fără știrea Ordinariatului să nu se înstrăineze, iară în lipsa atâtor averi, a escugeta moduri despre crearea acelora, a cerca vasele sacre,

Studiile. Examenul prosinodal. Una dintre condițiile Unirii religioase, stipulată în cele două diplome leopoldine, era instruirea clerului românesc, un motiv deosebit care a aliniat clerul local la cerințele și exigențele clerului latin, format după prevederile Conciliului tridentin. A doua Diplomă leopoldină, emisă la 19 martie 1701, menționa că preoții trebuie să fie examinați pentru a-și dovedi pregătirea. Mai mult, protopopii – *ochii episcopului* – trebuiau să fie, acolo unde se putea, potrivit Conciliului Tridentin, profesori de teologie, doctori sau licențiați în drept canonic, însă între ideal și realitate au existat, în lumea catolică, diferențe și excepții⁵.

Inițierea și instruirea preoților a stat în atenția Bisericii Romano-Catolice din Imperiu, care deținea instituții special constituite în care erau pregătiți viitori păstori sufletești ai credincioșilor. Clerul tânăr avea acces la studiile superioare în seminariile și universitățile din Europa, unde își desăvârșea pregătirea⁶.

Șematismele eparhiei ne oferă câteva date importante despre pregătirea protopopilor ce au fost în funcție în perioada 1850-1900. Aceștia au fost formați, în marea lor majoritate, la teologia romano-catolică din Oradea. Primul șematism care semnalează locul unde au studiat clericii protopopi este cel din 1864⁷. Opt dintre protopopii în funcție în acel an au studiat la Oradea; urmează Tîrnavia cu 4, Budapesta, Viena și Ungvar având fiecare câte 2 clerici, și unul la Blaj; în total 19 protopopi⁸.

În următorii ani, scad indicațiile privind numărul protopopilor; *schimbul de generație* al protopopilor se făcea greu, unii dintre ei rămânând în funcție și

---

ornamentele bisericești, cărțile de tipic, protocoalele matriculări și ale Ordinațiunilor emenate de la Scaunul episcopesc, precum și ziarele rațiunilor despre averile bisericești și școlari, și cu finea anului rațiunile revăzute a le așterne la Exactoratul Scaunului episcopesc respectiv la Ordinariatul episcopesc. 3. Mai încolo, sunt îndatorați a veghea ca serviciul dumnezeesc, administrarea ss. Sacramente și a altor funcțiuni, precum și predicarea cuvântului divin și catehizarea tinerimii să se îplinească după prescrierile diecezane. 4. A purta grije ca ordinațiunile emise de la Scaunul episcopesc să se publice în biserică și să se urmeze. 5. A primi și așterne de la Ordinariat cererile și plânsurile preoților, învățătorilor și a credincioșilor, alăturând la acelea opiniunea lor. 6. A asista în persoană sau prin delegat la examenele semestriale de la școlile districtuale, a subscrie protocoalele cu clasificațiune și a le așterne la Ordinariat, a fi cu atențiune la metoda de propunere a docenților, a îndrepta defectele observate, constrângându-i în caz de lipsă a se întruni în conferențe învățătoresci, spre a se deprinde în arta pedagogică prin împru-mutarea ideilor și a cunoștințelor. 7. A pertracta în persoană lucrurile încredințate de la Ordinariat ori după natura obiectului și înviațiunea căpătată, în adunarea clerului districtual, și a refera despre rezultat; și, în urmă: 8. A face arătare la Scaunul episcopesc despre orice mișcare confesională turburătoare de pacea internă a biserice și a stării din puteri spre domolirea ei.”

⁵ Miron 2004, p. 147.

⁶ Călușer 2000, p. 119-165.

⁷ Semnalăm o inadvertență de ordin cronologic la Călușer 2000, p. 144, unde se afirmă că “pentru prima dată șematismul diecezei orădene din anul 1867 publică numele tuturor preoților din dieceza Oradea, cu menționarea studiilor efectuate”. Și șematismul din 1864 menționează studiile clericilor.

⁸ Schematismus gr. cath. pro anno 1864, p. 112-137.

30 de ani⁹. În 1871 sunt menționați patru protopopi: Samuil Bota și Paul Papp, care au absolvit teologia la Oradea, și Augustin Antal și George Oros, care au absolvit la Viena¹⁰. În anul 1895 crește numărul protopopilor ce sunt menționați în șematism. Din cei 13 protopopi, 3 au absolvit la Oradea, 1 la Tîrnavia, 3 la Viena, 2 la Ungvar, 1 la Gherla, 1 la Satu Mare și 1 la Esztergom¹¹. La 1900, din cei 7 protopopi numiți în funcție în acel an, 2 studiaseră la Oradea, 3 la Budapesta, 1 la Viena și 1 la Ungvar¹².

Între locațiile amintite mai sus, Viena era celebră în epocă pentru nivelul foarte bun de învățătură, clericii uniți fiind găzduiți la Seminarul *Sfânta Barbara*, instituție fondată de împărăteasa Maria Tereza pentru greco-catolicii din Imperiu. Învățământul practicat la Viena, nivelul de pregătire al profesorilor, dar și dotarea seminarului erau renumite. În 1853 clericii români își vor organiza o bibliotecă publică, formată în majoritate din cărți donate de ei, în care o pondere însemnată o aveau cărțile și publicațiile românești, tot ei redactând și o revistă, *Armonia*, condusă de viitorul protopop de Bukallya (Codru), George Marchiș¹³.

Protopopii eparhiei orădene au fost formați în ultima jumătate de secol XIX în multe din seminariile latine de pe cuprinsul Imperiului. Numărul celor formați la Oradea a scăzut constant, de la 8 protopopi menționați în 1864 la 2 în 1900. Acest lucru dovedește că, prin contactul cu cultura și ambientul occidental, ei s-au remarcat în școală, având un nivel de pregătire foarte bun. Dintre cei 57 de protopopi ce au fost în funcție între 1850-1900, 24 au fost formați la Oradea. Ceilalți 33 au fost formați în alte centre ecleziastice din Imperiu, pe locul doi fiind Viena, unde s-au format 10 protopopi, al treilea loc fiind deținut de Budapesta, cu 7 protopopi.

Deoarece ierarhii eparhiei orădene s-au preocupat de la început și în mod constant de educarea clerului tânăr, nivelul de pregătire al acestora a atins valențe superioare, reușindu-se înlocuirea treptată a preoților care nu dețineau decât “seminarul mic” ca bază de pregătire cu absolvenții institutelor de învățământ teologic superioare, care le oferea o pregătire corespunzătoare¹⁴.

După absolvirea studiilor, clericii Episcopiei de Oradea, pentru a accede la treapta preoției, trebuiau să-și aleagă starea de viață. Celibatarii sau căsătoriții, ei erau hirotoniți de episcopul eparhial, după care, în urma unui concurs public, celui mai apt i se conferea *beneficiul parohial* pentru parohia vacantă¹⁵.

⁹ Este cazul protopopului de Leta Mare, Nicolae Vulcan, care este menționat în această funcție în șematismele diecezane din 1851, 1854, 1864, 1867 și 1871, sau a lui Toma Șorban, ce a fost protopop din 1854, ultima sa menționare ca protopop fiind în șematismul din anul 1881.

¹⁰ Schematismus gr. cath. pro anno 1871, p. 99, 100, 115, 118.

¹¹ *Ibidem*, 1895, p. 165-177.

¹² *Ibidem*, 1900, p. 290-332.

¹³ Călușer 2000, p. 130.

¹⁴ *Ibidem*, p. 142.

¹⁵ *Vezi* Genț 1912, p. 222-223.

Examenul prosinodal¹⁶ a fost introdus în perioada episcopului Vasile Erdelyi. Măsura luată de episcop în 1853 a fost determinată de sistemul defectuos de acordare a parohiilor, de ocuparea și mutarea preoților dintr-o parohie mai puțin dotată în alta mai avută. Acest examen prosinodal a avut un dublu rol: cel de perfecționare a clericilor și de ștergere a animozităților dintre ei¹⁷.

Circulara episcopului Erdelyi din 28 martie 1853 a fixat măsuri severe pentru desfășurarea examenului prosinodal¹⁸. Din 1854 șematismele eparhiei vor publica zilele în care urmau să se desfășoare aceste examene și lista nominală a preoților care le-au absolvit și a celor care erau scutiți. Dintre protopopi, în 1864 doar 6 aveau examenul prosinodal reușit, restul de 13 care erau în funcție fiind fără examen prosinodal¹⁹. În 1871 numărul protopopilor în funcție care nu aveau examenul prosinodal reușit scade la 1, pentru ca în 1895 să crească la 4 persoane și apoi să scadă din nou, la începutul secolului XX, la un singur reprezentant. Pentru perioada 1864-1900, din cei 57 de protopopi ai eparhiei, 31 au avut examen prosinodal, 24 nu au avut acest examen și 2 au fost scutiți.

Prin aceste statistici constatăm că mai mult de jumătate din protopopii eparhiei s-au străduit să fie bine pregătiți în cele ale științei teologice, mai ales că sarcinile lor nu se rezumau la probleme strict administrative. Între cei care au excelat în formarea teologică și au încununat-o au fost: Gabriel Lazăr senior – protopop de Ier, care a obținut licența la Viena în 1864, și Felician Bran – protopop de Carei, care în 6 aprilie 1889 a obținut titlul de doctor în teologie²⁰.

Starea clericală. Protopopii eparhiei și-au ales starea clericală în funcție de mediile catolice pe care le-au frecventat. Școlile catolice însă nu au impus și condiționat românii greco-catolici alegerea stării de viață. Însă trebuie remarcată instituția celibatului ecleziastic, care apare ca o problemă reală abia în urma Unirii religioase cu Roma. Aflată în vădit dezacord atât cu tradiția ortodoxă, cât

¹⁶ *Ibidem*, p. 222. Introdus de episcopul Erdelyi după tumultuoasele evenimente din anii 1848-1849, examenul prosinodal avea următoarele reguli: la examen erau admiși doar preoții care au funcționat cel puțin trei ani în păstoria sufletelor sau în alt oficiu bisericesc. Doctorii în teologie și cei în drept canonic erau scutiți de la acest examen, iar preoții licențiați aveau dispensă numai de la acele studii din care aveau examen *riguros*. Episcopul putea să scutească de acest examen pe aceia care, prin lucrările lor, au arătat cunoștințe teologice fundamentale și pe aceia care au funcționat cu laudă timp de șase ani în oficiul bisericesc conferit. Examenul avea patru obiecte de studiu: a) teologia dogmatică și exegeza evangheliilor; b) teologia morală și pastorală – din ultima se insista mai ales pe Sfintele Sacramente, pe Taina Spovedaniei; c) dreptul canonic; d) lucrări omiletice și catehetice. Cei care obțineau un punctaj insuficient la una din materiile de studiu, repetau examenul numai la materia respectivă. Cei care obțineau punctaj insuficient la mai multe materii, repetau tot examenul.

¹⁷ *Ibidem*, p. 144.

¹⁸ *Ibidem*, p. 145.

¹⁹ Schematismus gr. cath. pro anno 1864, p. 112-137. Cei care aveau examenul prosinodal erau: Ioan Korhany, Gabriel Rednic, George Szekely, Samuel Grama, Ioan Szeremi și George Papp.

²⁰ Schematismus gr. cath. pro anno 1900, p. 290-332.

și cu mentalitățile matrimoniale țărănești, ea fusese rezervată până atunci doar categoriilor monahale. Noul statut al clerului unit încerca să concilieze însă, într-un mod cât mai armonios, exigențele catolice în materie cu specificul Bisericii locale, oferind membrilor săi posibilitatea opțiunii: preoții aveau libertatea de a alege între starea căsătorită și cea de celibatar²¹. Partizanii căsătoriei preoților invocau ideea că această practică tradițională oferea posibilitatea menținerii unui climat moral, sănătos și tolerant, la nivelul vieții cotidiene a clerului de mir. Adversarii ei aveau de partea lor argumentul fortificării identității catolice a Bisericii Unite, pentru care celibatul preoțesc își avea rațiunile sale, bine justificate din punct de vedere dogmatic și al vieții bisericești²². În a doua jumătate a secolului XIX au existat 5 protopopi în funcție care au ales celibatul: Ștefan Dume, ce termină teologia la Oradea, Dionisie Pășcuțiu, care termină teologia la Târnavia, Vasile Nistor, ce absolvă teologia la Oradea, Iustin Papfiu, cu studii la Oradea și Viena, și Felician Bran, cu studii la Budapesta. Cealaltă parte a protopopilor au ales starea matrimonială tradițională clerului de mir. Dintre cei 52 de protopopi căsătoriți care au fost în funcție, 9 au rămas văduvi. Un procent ridicat de protopopi văduvi a fost în 1864, când șematismul indică 7 protopopi care nu mai aveau soții.

Competențe și funcții. Șematismele eparhiei orădene au menționat sarcinile ce trebuiau să fie îndeplinite de protopopi. Se cerea din partea forurilor superioare ca ei să se informeze când aveau loc ședințele Consistoriului diecezan²³. Numiți de episcop, protopopii erau instalați de arhidiaconul responsabil în respectivul teritoriu sau de un canonic împuternicit să îl prezinte comunității. Un caz de acest fel a fost preotul George Iuhasz, care a fost instalat paroh și protopop de Macău de către canonicul scolastic Augustin Luran în toamna anului 1881²⁴.

²¹ Mitu 2000, p. 203.

²² *Ibidem*, p. 204.

²³ Schematismus gr. cath. pro anno 1854, p. 57. "1. Să întocmească documentele convertirilor și apostaziilor până la finele lunilor iunie și octombrie. 2. Să întocmească documentele căsătoriilor mixte până la finele lunilor iunie și octombrie. 3. Să cunoască starea religios-morală a credincioșilor și numărul copiilor ilegiti, până la finele lunilor iunie și octombrie. 4. Să cunoască starea edificiilor bisericești până la finele lunii octombrie: construire, reparații la Biserică, școală și clădirile parohiilor. 5. Să cunoască, până la finele lunii octombrie, comportamentul moral al cantorilor. 6. Să cunoască, până la finele lunii octombrie, starea instituțiilor catehetice. 7. Să aibă informații, până la finele lunii octombrie, despre starea religios-morală a văduvelor și orfanilor preoților diecezan. 8. Să întocmească, până la finele lunii octombrie, rațiunile (inventariul) Bisericilor și Fundațiilor. 9. Să întocmească, până la finele lunii octombrie, documentele vizitațiilor vice-arhidiaconesți. 10. Să scoată, până la finele lunii octombrie, matricolele parohiilor. 11. Să trimită, până la finele lunii octombrie, documentele pentru șematismul diecezan. 12. Să cunoască și să trimită, până la finele lunii noiembrie, documentele cu mișcările de populație. 13. Să cunoască ziua sesiunilor consistoriului: - Dies Jovis."

²⁴ EGCO, dos.1252/1882, f. 19.

Pentru ca episcopul să cunoască starea morală și materială a clerului de rând, a cantorilor, învățătorilor și a comunității, protopopii erau împuterniciți să inspecteze parohiile din districtul lor, efectuând cu această ocazie și un control amănunțit asupra averii parohiilor și verificând dacă preotul își face datoria și are completate la zi registrele matricole. Protopopul Gavrilă Lazăr, în vizita protopopească făcută în vara anului 1896 în parohiile districtului Ier, constata că registrele matricole din parohiile Andrid, Istrău, M. Dengeleg, Irini, Tiream, Sântmiclăuș, Sanislău și Vezend sunt completate *în ordine bună*²⁵. Singurele probleme pe care le raportează sunt cele legate de starea caselor și a anexelor care, în parohiile Andrid, Istrău, M. Dengeleg și Vezend, necesitau reparații. Despre starea morală a poporului, Gavrilă semnalează 3 concubinate: unul în parohia M. Dengeleg și două în parohia Sântmiclăuș. Despre poporul din Sântmiclăuș spune că *este pios, religios și bisericos peste măsură*, acesta abținându-se de la lucru în zilele de sărbătoare și spovedindu-se *în mare măsură*²⁶.

Și rapoartele protopopului Ioan Darabant de Satu Mare sunt interesante în această privință. Vizitele făcute de acesta în perioada septembrie 1880 – februarie 1881 în parohiile Szamos-Doba, Petea, Ovari, Csenger-Ujfalu și Csegöld descriu situația comunităților unite din satele respective. Despre venitul fiecărei parohii, protopopul Darabant nu dă sume exacte decât la parohiile Ovari, care avea 20-30 de florini/an, și Csenger-Ujfalu, care avea, *după împrejurări, 40 sau 50 de florini*²⁷. În parohia Petea averea bisericii se manipula *negligenter* de către paroh, casa parohială fiind lipsită de gard. Protopopul mai constată că preotul nu acordă timp cultivării pământului, dar nici nu îl dădea în parte. Observațiile protopopului către forul ecleziastic superior semnalează: *edificii parohiale mai rele și mai în stat rău nu se pot afla nicăieri*²⁸. Se amintește că la 1877 câțiva enoriași au voit să ofere o casă nouă și cărămizi pentru clădirea unei școli²⁹. Singura parohie care este lăudată de vice-arhidiaconul Darabant este cea din Szamos-Doba. Aici preotul își făcea datoria cum se cuvine: *în districtul Sătmarului este cea mai bună parohie, care are pământuri bune, are fenariuși, cei mai mult, are lemnariu, lemne destule, care în altă parohie nu se află*³⁰.

Pe lângă aceste vizite protopopiale, adevărate inspecții ce vizau verificarea preoților din teritoriu în raport cu *starea materială și spirituală* ce le-a fost încredințată, majoritatea protopopilor erau membri de drept ai Consistoriului eparhial, loc de referință unde erau consultați și aveau un cuvânt cu greutate pe lângă membrii Capitlului și superiorii arhidiaconi. Ei purtau titlul de *asesori*

²⁵ *Ibidem*, dos. 27/1823-1898, f. 97-105.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, dos. 27/1823-1898, f. 59-65.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

*consistoriali*³¹. Unii au avut de-a lungul perioadei clericale mai multe funcții. Ioan Korhany – protopopul de Oradea Mare – a fost titularul a 7 funcții: asesor consistorial, asesor al Tribunalului Matrimonial, referent consilier, examinator prosinodal, inspector școlar local, director și catehet școlar³². Protopopul de Beiuș, Andrei Papfalvay, a avut 4 funcții pe lângă cea de administrator parohial în parohia din Beiuș: asesor consistorial, comisar episcopal la Gimnaziul beiușan, profesor gimnazial la școala primară și director³³. Celibatarul Iustin Popfiu, vice-arhidiacon de Leta Mare, a deținut de-a lungul vremii următoarele funcții: protocolist diecezan, *ceremoniarius episcopalis*, vice-notar consistorial, ajutor diacon la catedrala “Sf. Nicolae”, profesor de doctrine religioase, de limba și literatura română la Arhigimnaziul premonstratens orădean, vice-rector la Seminarul *domestic* (mic) greco-catolic și catehet, consilier al Tribunalului Matrimonial și inspector școlar local³⁴. Însă nu toți au avut un *cursus honorum* atât de strălucit ca cei amintiți mai sus, preferând să împărtășească viața de paroh și de inspector școlar local pentru școlile primare.

În comparație cu protopopii greco-catolici, vice-arhidiaconii latini din dieceza orădeană îndeplineau și alte funcții. Vice-arhidiaconul de Oradea, Gabriel Thezárovich, era paroh la Catedrala episcopală “Sf. Ladislau”, asesor consistorial, membru al Tribunalului Matrimonial și avocat-apărător al doctrinei catolice – *Religiosae Professionis Defensor*³⁵. Pe lângă funcția de membri ai Consistoriului diecezan, vice-arhidiaconii Martin Dobay – paroh de Beiuș, Iosif Miklós – paroh de Șimleu, Ioannes Loeffler – paroh în Oradea-Olosig, Francisc Kritsfalusy – paroh de Endred și Ioannes Tágen dețineau și funcția de asesori la Tabla Judiciară din comitatele Bihor, Bekes, Crasna și Solnocul de Mijloc³⁶. Aceștia erau numiți în scaunele de judecată în calitate de nobili.

Funcțiile importante pe care protopopii orădeni le-au deținut în secolul al XIX-lea erau strâns legate de competențele lor. În fața episcopului ei dădeau socoteală despre parohiile ce le aveau în district, iar ca inspectori școlari erau obligați să urmărească progresul la învățătura al copiilor români, să verifice starea școlilor, moralitatea și competența cantorilor și învățătorilor numiți.

Relații ierarhice. Configurația raporturilor dintre clerul de mir și episcop trecea printr-un intermediar: protopopul. Corespondența dintre episcopie și protopopi, arătată chiar prin formulele de adresare, ne dezvăluie specificul acestor rapoarte sau *relațiuni periodice*, scrisori de numire, procese verbale ale ședințelor sau ale vizitelor protopopiale, tabele biografice, extrase din procesele verbale ale

³¹ Schematismus gr. cath. pro anno 1900, p. 139.

³² Schematismus gr. cath. pro anno 1864, p. 112-137.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Schematismus gr. cath. pro anno 1881, p. 34.

³⁵ Schematismus cleri latini ritus, 1824, p. 54.

³⁶ *Ibidem*, p. 55.

sinoadelor protopopiale, memorii, comunicate, circulare episcopale, ordine episcopale, scrisori ale protopopilor către episcop, preoți, laici.

Pentru a asigura transmiterea mesajului creștin, episcopul eparhiei adresa clerului și poporului pe care îl păstora, în marile sărbători sau cu ocazia unor evenimente deosebite, scrisori pastorale ce aveau drept scop revigorarea și consolidarea spirituală a tuturor membrilor eparhiei sale. În 5 februarie 1898 episcopul Mihai Pavel a trimis protopopilor, preoților, veneratului cler și popor din dieceza greco-catolică de Oradea Mare o scrisoare pastorală prin care mulțumea lui Dumnezeu că a ajuns în al 25-lea an de păstorire ca episcop. Este o scrisoare de mulțumire către toți cei care l-au *gratulat: magnificii Domni Canonici, iubitului Cler și popor, profesorilor și profesoarelor, precum și tuturor institutelor de învețământ din diecesă*³⁷.

O altă scrisoare, adresată de data aceasta doar protopopilor și preoților diecezani, îi avertizează despre intenția unor preoți români din Ungaria de a sărbători ziua de 15 mai în biserici, cu discursuri politice și cu comemorarea în cadrul Sfintei Liturghii a numelor conducătorilor români de la 1848. Episcopul le cere preoților să nu cadă în cursa acestor *intreprinderi demonstraționale* și să nu profaneze biserica cu acțiuni de altă natură, mai ales că *acestea pot avea consecințe triste, care pot fi periculoase atât Bisericii cât și poporului*³⁸. Rememorarea acțiunilor revoluționare din 1848 era un act politic național de care episcopul Pavel se ferea, nu pentru că nu era un bun român, ci pentru a-și proteja eparhia cu preoții ei, a căror menire principală stătea în călăuzirea spirituală a credincioșilor.

Prin circulara adresată preoților în 2 iulie 1898 episcopul Mihai Pavel anunța un concurs pentru postul de cantor-învățător din filia Pátyad. Toți cei interesați trebuiau să își depună *suplicele*, adică cererile, oficiului protopopial din districtul Satu Mare. În aceeași scrisoare este publicată lista cu numele seminariștilor care erau repartizați la seminariile din Imperiu: Budapesta, Esztergom, Satu Mare, Ungvar, Oradea. Episcopul le cere protopopilor care aveau în districtul lor seminariști să îi informeze despre repartiția făcută, dar și să îi atenționeze pe aceștia să *se ocupe cu acuirea științei și cu deprinderea virtuților, deoarece nu numai aceia care vor arăta în studiu progres neîndestulător, ci și aceia care vor fi notați prin Superioritatea institutului, vor fi eliminați din clerul tânăr*³⁹. Scrisoarea episcopului Pavel arată că exigența chemării spre preoție nu însemna doar o bună însușire a *științei*, ci mai ales o viață virtuoasă, poporul putând să fie mișcat pe plan cultural și național dacă preotul se prezenta ca model de trăire creștină.

Natura raporturilor dintre credincioși, clerul de rând și episcop se prezenta de sus în jos și invers. Având o anumită autoritate, protopopii s-au confruntat cu

³⁷ Protopopiatul greco-catolic Beiuș, dos. 58/1898, f. 16.

³⁸ *Ibidem*, f. 68.

³⁹ *Ibidem*, f. 101.

situații diverse. Puterea lor ecleziastică nu ținea doar de obligații, ci și de drepturi⁴⁰.

În luna martie a anului 1864, Vasile Nistor, protopop de Vășad, l-a informat pe episcopul Iosif Papp-Szilágyi, oferindu-i câteva amănunte despre caracterul și purtarea morală a preotului din Szent-György Abram. Purtarea morală a acestuia era exemplară, singura problemă fiind aceea că se amesteca în treburile poporului ce nu țineau de el. Fusese mutat pentru că *alungase din parohie o femeie bețivă și blăstămată*. Protopopul Nistor accentuează descrierea numitului preot: *izolarea de celelalte parohii este un motiv pentru a se descurca singur*. El se arată de partea preotului învinuit, cerându-i episcopului ca acesta să fie investit cu titlul de *paroh*, mai ales că avea și examen prosinodal, chiar dacă primea investitura din punct de vedere formal, căci, fiind deja bătrân, *a suferit mult neacordându-i-se acest titlu*⁴¹. În acest caz protopopul a mijlocit între preot și episcop, dar erau cazuri când era necesar să medieze între popor și parohul locului. Astfel s-a întâmplat în luna octombrie a anului 1874, când protopopul Ioan Darabant l-a informat pe episcopul Ioan Olteanu despre situația tensionată din parohiile Doba și Cs. Bagoș. În parohia Doba protopopul a făcut o anchetă, datorită faptului că țărani erau nemulțumiți de taxele bisericesti impuse, spunându-i acestuia că *nu au dat nici un fel de stola*⁴², nedorind să semneze cele declarate⁴³. Sosirea protopopului în parohia Cs. Bagoș a încins mai tare spiritele,

⁴⁰ Genț 1912, p. 182-183. "Drepturile protopopilor sunt următoarele: 1. A conchema clerul districtual la adunări protopopești, a președea în acelea, a conduce debaterile și a anunța deciziunile în cauze ținătoare de sfera lor, a-și alege notar districtual, a desămna din preoții protopopiatului judecători la forul protopopes, și pre aceia a-i propune la Ordinariat spre întărire, a primi cauzele bisericesti, a le pertracta și judeca în for delegat de l-a instanță după disciplina veche, încă vigență în praxa Bisericii noastre greco-catolice. 2. A da cărțile de cununie, unde și până când va subversa lipsa, examinând pre căsătoriți din cele mai însemnate închieturi ale credinței și din poruncile lui Dumnezeu și a bisericeii, oprindu-le căsătoria în caz de neștiință până la învățarea acelora, precum și în cazul de ivirea vreunei pedeci de căsătorie, până la delăturarea aceleia. 3. A introduce și instala în parohii pre nou denumiții parohi, a introduce în stațiunile docentali pre docenții calificați și provăzuți de Ordinariat cu decrete și a confirma pe curatorii aleși de popor. 4. A înmormânta pe parohul ce ar repăusa, asistând și ceilalți preoți districtuali, a face după moartea repăusatului inventar legal despre lucrurile bisericesti și parochiali și despre toate a refera la Ordinariat, amăsurat formularelor prescise. 5. A se îngriji în mod provizoriu despre administrarea parohiei vacante, precum și când cutare preot ar fi împe-decat în oficiul său, cerând aprobare de la Episcop. 6. A lua parte la sinoadele diecezane și a consulta dimpreună cu Episcopul despre lucrurile bisericesti. 7. A publica așezămintele și canoanele sinoadelor diecezane din comisiunea Episcopului la clerul supus în adunările protopopești. 8. A binecuvânta biserici, cemetarii, vase, ornate bisericesti și cruci. 8. A încurge la alegerea episcopului cu vot viril în sinoadele alegătoare, unde există atari. În urmă: 10. Dreptul de a percipia toate venitele și emolumentele protopopești, după statutele diecesane și amăsurat datinei aprobate."

⁴¹ EGCO, dos. 1250, f. 216-217.

⁴² *Stola* sau *competența ștolară* este denumirea folosită pentru suma de bani pe care credincioșii o plăteau pentru anumite servicii bisericesti: la botez, la 40 de zile după naștere, pentru vestirile cununii, pentru binecuvântarea cununilor, pentru certificatul de cununie religioasă, pentru înmormântări, pentru extrase din matricola parohiei (detalii la Genț 1912, p. 250-252).

⁴³ EGCO, dos. 1250, f. 186.

unii dintre credincioși mărturisind că *nu ar plăti nimic pentru funcțiunile preoțești*, dând ca exemplu comitatele Arad și Bihor, unde, ziceau ei, *nu se plătesc funcțiunile preoțești*. În această parohie doar un singur credincios a fost de acord cu plățile taxelor convenite clerului⁴⁴. Protopopul, fiind suspicios pe practica preotului local, a întocmit un proces-verbal cu întrebări despre taxele ce erau percepute de preot pentru serviciile religioase. Era modul cel mai eficace de a stinge furia poporului, amintind intenția bună a episcopului *ca preoții să fie ca păstori sufletești cu poporenii, în pace și intuiție legală*⁴⁵.

Mediatori între popor și preot, între popor și episcop, între preoți și episcop, protopopii eparhiei de Oradea și-au însușit, prin competențele acordate de natura funcției, rolul major care lega baza piramidei ecleziiale de vârful ei. Cu ajutorul lor, circularele episcopului ajungeau în mod real în teritoriu și tot prin ei se mediau tensiunile apărute între cler și credincioși. Cu ajutorul lor, episcopul lua pulsul vieții din parohiile eparhiei și tot prin intermediul lor chema poporul și preoțimea la ordinea firească a vieții creștine.

Concluzii. Perioada anilor 1850-1900 reprezintă, pentru Episcopia Română Unită de Oradea, o etapă importantă, când structura organizatorică este definitivată și nu mai suferă modificări mari. Misiunea ei, ca Biserică și instituție națională, a fost încredințată episcopilor care, sprijinindu-se pe protopopi și în acord cu decretele Sinoadele diecezane și provinciale, au desfășurat o activitate de importanță vitală pentru progresul românilor din aceste teritorii.

În a doua jumătate a secolului XIX eparhia unită orădeană s-a definit ca o structură cu o configurație relativ constantă și stabilă. Au existat 20 de protopopiate, acestea fiind arondate suprastructurilor de tip arhidiaconal, care erau în număr de 6. Din punct de vedere demografic, populația protopopiatelor a crescut în perioada anilor 1850-1900 cu peste 80 %, constatându-se la 1854 un număr de 137.354 credincioși. În anul 1900, datorită sporului demografic, înregistrat în toată Transilvania și Ungaria, episcopia orădeană avea 217.891 credincioși. În ceea ce privește numărul parohiilor, la 1854 cele 20 de protopopiate aveau 192 parohii și 607 filii, pentru ca în 1900 numărul acestora să scadă la 169 și respectiv 554 de filii.

Șematismele eparhiei au evidențiat în mod clar configurația fiecărui protopopiat. Informațiile din cele 8 șematisme au descris structura și funcționalitatea protopopiatelor, oferind și date importante despre protopopi.

În privința studiilor și competențele protopopilor, în decursul celor 50 de ani aceștia au studiat în marile centre ecleziastice din Imperiu, majoritatea alegând căsătoria – starea clericală tradițională preoților răsăriteni. *Examenu*l *prosinodal*, introdus obligatoriu din 1853 de episcopul Erdelyi, a avut un procentaj bun de promovabilitate după anul 1881. Corespondența dintre episcop și cler,

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 187.

care îl avea ca intermediar pe protopop, a configurat competențele protopopilor, enumerate și în șematismele eparhiei. Protopopul eparhiei a deținut la vremea respectivă 3-4 funcții: paroh, protopop, inspector școlar și asesor consistorial. Aceste funcții erau deținute de majoritatea protopopilor, însă au existat excepții, unii protopopi cumulând de-a lungul perioadei clericale și alte funcții, ajungând chiar membri în Capitlul orădean.

Vizitele protopopilor în parohiile districtelor au avut ca scop inspectarea stării materiale și spirituale a credincioșilor, certificând și lăudând atunci când găseau o parohie administrată de un paroh bun sau muștrând și denunțând episcopului dacă aflau *dezolațiune* și *abusuri* de ordin moral și material.

SILVIU-IULIAN SANA

ASPECTS FROM THE ACTIVITY OF THE SUPERIOR CLERGY FROM THE GREEK CATHOLIC DIOCESE OF ORADEA (1850-1900). ARCHPRIESTS' IDENTITY, EDUCATION AND MISSION

ABSTRACT

The period between 1850 and 1900 represents for the Greek Catholic Diocese of Oradea an important phase when the organizational structure is completed and does not suffer big changes. Its mission, as Church and national institution, was entrusted to the bishops that shepherded the Romanians from Partium. They supported the archpriests who, agreeing with the decrees issued by the Diocesan and Provincial Synods, carried out an activity of vital importance for the progress of the Romanians in these territories.

In the second half of the XIXth century, the united Eparchy of Oradea defined as a structure with a relative constant and stable configuration. There existed 20 archpriestships, subordinated to six higher structures of archidiaconal type. Demographically, the population of the archpriestships increased with over 80 % between 1850 and 1900, being noticed a number of 137. 354 of believers in 1854. In 1900, because of the positive population growth rate throughout all Transylvania and Hungary, the diocese from Oradea had 217.891 believers. As far as the number of parishes is concerned, the 20 archpriestships had 192 parishes and 607 branches in 1854 so that in 1900 their number decreases to 169 and 554 branches respectively.

The schematisms of the diocese clearly evidenced the structure of each archpriestship. Information offered by the eight schematisms depicted the structure and functionality of the archpriestships, as well as important data about archpriests.

With regard to studies and competences of the archpriests, throughout the fifty years, these studied in the great ecclesiastical centres from the Empire, the majority choosing – marriage – the traditional clerical state of Eastern priests. *The prosynodal exam*, compulsorily introduced in 1853 by the bishop Erdelyi, had a very raised percent of promovability after 1881. Correspondence between bishop and clergy, which had as intermediary the archpriest, noted the competences of the archpriests, which were also contoured in the schematisms of the diocese. The eparchy's archpriest held at that time three or four functions: parish priest, archpriest, school inspector and assessor of the Consistorial Congregation. These functions were held by the majority of the archpriests, but there existed consistorial exceptions when some archpriests held other functions too, along the

clerical period, some even becoming members of the Council from Oradea.

The archpriests' visits in the parishes of the districts had as purpose the inspection of the financial and spiritual position of the believers, certifying and praising whenever they found a parish administered by a good rector, or reproving and denouncing to the bishop if there were moral and material *desolation* and *abuses*.

Abrevieri bibliografice

- Bocșan, Cârja 2001 - Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I*, Cluj-Napoca, 2001.
- Călușer 2000 - Iudita Călușer, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea*, Oradea, 2000.
- EGCO - Episcopia Greco-Catolică Oradea, fond păstrat la Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale.
- Furet 2000 - François Furet, *Omul romantic*, Iași, 2000.
- Geț 1912 - Ioan Geț, *Administrația bisericească*, Oradea-Mare, 1912.
- Miron 2004 - Greta-Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și Enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, 2004.
- Mitu 2000 - Sorin Mitu, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania la începutul epocii moderne*, Cluj-Napoca, 2000.
- Protopopiatul greco-catolic Beiuș - Protopopiatul greco-catolic Beiuș, fond păstrat la Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale.
- Schematismus gr. cath. pro anno ... - *Schematismus Venerabilis Cleri Diocesis M. Varadinensis G. R. C. pro anno 1851, 1854, 1864, 1867, 1871, 1881, 1895, 1900*, Magno-Varadini.
- Schematismus cleri latini ritus, 1824 - *Schematismus Venerabilis Cleri Diocesis Magno-Varadinensis pro anno a Christo nato MDCCCXXIV qui est bissextilis dierum CCCLXVI Jussu Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Josef Vurum, miseratione Divina Episcopi Magno-Varadinensis, Sacrae Caesarea et Regiae Apostolicae Majestatis Consiliarium Magno-Varadini*.

Cuvinte-cheie: arhidiaconi, căsătorie, celibat, competențe, examene, funcții, greco-catholicism, identitate, ierarhie, Oradea, protopopi, studii, tensiuni.

Keywords: archdeacons, archpriests, celibacy, competences, exams, functions, Greek Catholicism, hierarchy, identity, marriage, Oradea, studies, tensions.